

УДК 37.018.51

Слюсаренко Н. В.*

**МАЛОКОМПЛЕКТНІ ТА МАЛОЧИСЕЛЬНІ ШКОЛИ В УКРАЇНІ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СЬОГОДЕННЯ**

У статті проаналізовано історичний аспект проблеми та розглянуто ситуацію, яка склалася в сучасній Україні щодо діяльності сільських малокомплектних та малочисельних шкіл. Наголошено, що закриття шкіл з малою кількістю учнів та створення так званих «опорних закладів освіти», які дозволяють зменшити бюджетні витрати на школи, виявляється цілком логічним. Однак згортання діяльності малокомплектних шкіл, які переважно функціонують у невеличких селах, може призвести до «вимирання» останніх.

Подано інформацію про опорні школи, які функціонували на території України станом на 01.11.2018 року. Акцентовано, що в них здобувають освіту багато учнів, яких організовано підвозять на навчання, але шкільних автобусів бракує, а дороги для підвезення учнів до опорних шкіл перебувають у незадовільному стані. Як приклад, наведено інформацію щодо опорних закладів освіти та їхніх філій, які працювали в Херсонській області станом на 01.10.2018 року.

Звернуто увагу на те, що на нині проблема освіти учнів сільських шкіл почала виходити далеко за межі освітянської галузі, оскільки згортання діяльності сільських малокомплектних та малочисельних шкіл може призвести до «вимирання» села.

Схарактеризовано недоліки (рівень знань, які отримують учні, є нижчим, ніж в учнів міських поселень; нестача ресурсів і спілкування; відсутність належних санітарно-гігієнічних умов; недостатнє кадрове забезпечення; низький інтелектуальний потенціал середовища, яке оточує заклад освіти; слабкий взаємозв'язок школи та інших соціальних інститутів селища тощо) та переваги (невелика наповнюваність класів; залучення учнів до співпраці, взаємодопомоги; практичний характер навчання; унеможливлення булінгу або зменшення його вірогідності тощо), які наявні в діяльності таких шкіл.

Констатовано необхідність збільшення уваги до малокомплектних та малочисельних шкіл та детального вивчення досвіду їхньої роботи в попередні історичні періоди.

Ключові слова: сільська школа, малокомплектна та малочисельна школа, опорна школа, недоліки та переваги малокомплектної та малочисельної школи.

Малокомплектні та малочисельні школи в Україні – явище не нове. Ці школи відкривали в сільській місцевості, починаючи з XIX століття. Чимало таких закладів освіти працюють і нині, привертаючи пильну увагу широкого кола науковців, педагогів-практиків, керівників освіти різного рівня та громадськості.

Предметом дослідження багатьох учених (Л. Іноземцева, Н. Касярум, А. Кірьянов, Н. Коваль, С. Кулікова, В. Лизогуб, В. Мелешко, П. Мельничук, С. Новіков, Т. Павлова, М. Парфьонов, Н. Присяжнюк, Л. Прокопів, О. Савченко, В. Семенов, Л. Стасюк, Г. Суворова, Л. Титаренко, Н. Трегубова, Г. Тришнівська та ін.) стали окремі аспекти діяльності малокомплектних та малочисельних шкіл у різні історичні періоди розвитку вітчизняної освіти. Проте й сьогодні викликає неабияке занепокоєння як їхнє існування, так і згортання діяльності.

Мета цієї публікації – проаналізувати історичний аспект проблеми та розглянути ситуацію, яка склалася в сучасній Україні щодо досліджуваного явища.

Відомо, що малокомплектні школи (переважно початкові) були досить поширеними впродовж XIX – початку XX століття, коли їх масово відкривали в сільській місцевості. У подальші десятиліття такі школи продовжили свою діяльність, яка мала певну специфіку, оскільки трудова підготовка учнів була максимально зорієнтованою на потреби села.

Проте, як зазначає Н. Трегубова, на початку 60-х років XX століття визнали необхідність реорганізації школи та покращення навчального процесу відповідно

*© Слюсаренко Н. В.

до вимог тогочасного суспільства, які постійно зростали. Це призвело до поступової втрати сільськими школами вищезгаданої специфіки та переходу їх на навчальні плани й програми міських шкіл. У цей же час відбувалося укрупнення, а частіше – закриття малокомплектних шкіл, що призвело до відтоку населення з сільської місцевості та негативно вплинуло на розвиток сільськогосподарського виробництва [8, с. 229–230].

На початку 80-х років ХХ століття через потребу в працівниках сільськогосподарської галузі політика уряду щодо сільських малокомплектних шкіл змінилася. Було взято курс на їх збереження. Однак уже на початку 90-х років (у зв'язку з формуванням на селі багатокладної економіки, зникненням попиту на значну частину масових професій, орієнтацією аграрного сектора економіки на розвиток фермерських господарств, зростанням ролі підсобних господарств) соціальне замовлення щодо підготовки в сільських школах кадрів для сільськогосподарської галузі перестало бути актуальним [там само, с. 230]. Відповідно знову змінилася політика уряду. Тепер у напрямі закриття сільських малокомплектних шкіл.

Нині, зазначає Л. Прокопів, «найбільше таких шкіл у сільській місцевості України розташовані в Черкаській (61 %), Херсонській (57 %), Полтавській (57 %), Миколаївській (50 %) та Чернігівській (50 %) областях [5, с. 162]. Науковець також звертає увагу на те, що «кожна четверта загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів (1–11 класи) має менше 100 учнів, тобто може бути закритою» [там само].

Це закономірно, адже витрати на навчання одного учня в малокомплектних школах завеликі. Так, наприклад, у 2014–2015 навчальному році вони склали від 8,6 тис. грн. (Одеська обл.) до 15,1 тис. грн. (Івано-Франківська обл.) [1]. Така ситуація склалася внаслідок різкого зменшення кількості учнів. Їхня чисельність зменшилася від 7,1 млн (1991–1992 н. р.) до 3,9 млн (2017–2018 н. р.) [там само].

Закриття шкіл з малою кількістю учнів та створення у відповідності до «Положення про освітній округ», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 року № 777, так званих «опорних закладів освіти», які дозволяють зменшити бюджетні витрати на школи, виявляється цілком логічним. Разом із тим згортання діяльності малокомплектних шкіл, які переважно функціонують у невеличких селах, може призвести (а подекуди й призводить) до «вимирання» останніх.

Станом на 01.11.2018 року на території України діяло 736 опорних шкіл, діяльність яких організована в усіх областях, окрім Закарпатської (табл. 1).

Таблиця 1

Інформація про опорні школи, які функціонували на території України станом на 01.11.2018 р.

Область	Функціонує опорних шкіл	Кількість філій опорних шкіл	Навчається учнів в опорних школах та їхніх філіях	Кількість класів опорних шкіл та їхніх філій, у яких навчається 10 і менше учнів	Кількість учнів, які організовано підвозяться на навчання до опорних шкіл	Кількість шкільних автобусів в опорних школах	Загальна потреба області в шкільних автобусах для опорних шкіл
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	35	54	15050	205	2714	57	36
Волинська	30	74	14550	286	3077	50	20
Дніпропетровська	41	82	24783	225	4981	99	43

Продовж. табл.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Донецька	18	15	7948	74	715	9	10
Житомирська	52	68	21802	8	4371	65	28
Закарпатська	0	0	0	0	0	0	0
Запорізька	22	24	7971	152	1902	42	11
Івано-Франківська	9	31	3653	69	669	24	0
Київська	40	46	15006	59	3233	63	9
Кіровоградська	69	187	30741	997	4773	131	31
Луганська	14	18	4530	90	1188	20	6
Львівська	61	113	31423	338	5219	73	23
Миколаївська	19	43	9519	177	1697	42	17
Одеська	35	65	16783	237	2907	75	24
Полтавська	46	41	18420	145	4266	76	27
Рівненська	27	62	12720	198	1875	37	13
Сумська	41	52	13779	221	2660	70	24
Тернопільська	29	70	12893	202	2234	35	6
Харківська	44	52	17988	92	3343	73	18
Херсонська	20	29	8756	128	925	21	10
Хмельницька	19	23	7483	110	1875	45	7
Черкаська	17	39	6216	171	1351	34	9
Чернівецька	13	23	6403	65	1188	18	5
Чернігівська	35	18	12857	136	2273	59	22
Разом	736	1229	321274	4385	59436	1218	399

Джерело: [3].

Звісно, опорні навчальні заклади «створюються для рівного доступу всіх дітей до якісної освіти, раціонального й ефективного використання ресурсів та є одним із механізмів реформування системи загальної середньої освіти й упорядкування шкільної мережі» [3]. Однак у них навчається 59436 учнів, які організовано підвозяться на навчання, а шкільних автобусів бракує. До того ж, 9520,9 кілометрів доріг для підвезення учнів до опорних шкіл перебувають у незадовільному стані [там само].

Зазначене стосується всіх регіонів України. Як приклад, у таблиці 2 наведено інформацію щодо опорних закладів освіти та їхніх філій, які функціонували в Херсонській області станом на 01.10.2018 року.

Таблиця 2

Інформація щодо опорних закладів освіти та їхніх філій, які функціонували в Херсонській області станом на 01.10.2018 р.

№ з/п	Повна назва опорного закладу	Кількість філій	Навчається учнів	Довозиться учнів	Протяжність доріг до опорного закладу (км)	із них у незадовільному стані	Шкільні й автобус (кількість)	
							Найвно	Додаткова потреба
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Опорний заклад - навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад - позашкільний навчальний заклад - гімназія» Асканія-Нова селищної ради Херсонської області	2	449	96	15	10	2	1

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Горностаївський заклад повної загальної середньої освіти № 1 імені Героя Радянського Союзу Цвіка Степана Степановича Горностаївської селищної ради Херсонської області (опорний заклад)	0	548	19	7	0	1	0
3	Каїрський заклад повної загальної середньої освіти Любимівської селищної ради Херсонської області	1	304	95	2	1	1	1
4	Іванівська гімназія (опорний заклад) освітнього округу Іванівського району Херсонської області	1	492	162	100	0	2	2
5	Костянтинівський заклад повної загальної середньої освіти Костянтинівської сільської ради Херсонської області	2	160	29	6	6	1	0
6	Опорний заклад»Каланчацький заклад повної загальної середньої освіти № 1 Каланчацької селищної ради Херсонської області	1	728	0	0	0	0	0
7	Опорний заклад»Горьківський заклад повної загальної середньої освіти Каланчацької селищної ради Херсонської області	1	112	55	4	4	1	1
8	Тавричанський опорний комунальний заклад загальної середньої освіти імені О.Гатила Тавричанської сільської ради Каховського району Херсонської області	2	389	15	15	0	2	0
9	Семенівський опорний заклад загальної середньої освіти Каховської районної ради Херсонської області	2	256	56	9	0	2	0
10	Опорний заклад освіти «Новозбур'ївська школа № 1» Голопристанської районної ради Херсонської області	1	549	35	3	3	1	1
11	Опорний навчальний заклад «Хрестівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Хрестівської сільської ради Херсонської області»	1	304	1	22	22	0	0
12	Опорний заклад навчально-виховний комплекс «Чаплинська школа-гімназія» Чаплинської селищної ради Херсонської області	2	774	29	29	25	1	0
13	Опорний заклад Чаплинська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів Чаплинської селищної ради Херсонської області	2	662	41	25	21	1	0
					10	0		
14	Опорний заклад Орлівський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дитячий садок « Кочубеївської сільської ради ОТГ Кочубеївського освітнього округу	1	208	98	43	24	3	1
15	Опорний заклад Скадовський навчально-виховний комплекс «Академічна гімназія»	2	1080	46	19	10,5	1	0
			0		5	0	0	0
16	Комунальний заклад «Великолепетиська опорна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» Великолепетиської районної ради Херсонської області	1	550	66	13	0	2	0

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
17	Комунальний заклад «Рубанівська опорна загальноосвітня школа I-III ступенів» Великолепетиської районної ради Херсонської області	2	300	6	7	0	0	1
18	Комунальний заклад «Високопільський опорний заклад загальної середньої освіти»	3	601	154	65	17	4	1
19	Бехтерський опорний заклад повної загальної середньої освіти Бехтерської сільської ради Голопристанського району Херсонської області	1	453	35	7	3	1	1
20	Верхньорогачицька опорна загальноосвітня школа I-III ступенів Верхньорогачицької районної ради Херсонської області	1	438	76	14	0	1	0
	Усього – 20, із них в ОТГ-14	29	7865	849	334	146,5	21	10

Джерело: [4].

На початку третього тисячоліття проблема освіти учнів сільських шкіл почала виходити далеко за межі освітянської галузі. Так сталося тому, що на селі освіта традиційно відіграє значно більшу роль, ніж у містах. Школа тут виступає осередком культури, цивілізації, гарантом стабільного розвитку. Це чи не єдиний освітньо-виховний і культурний центр на селі. Сьогодні «хороша сільська школа є предметом гордості, свідченням добробуту й соціального благополуччя суспільства, міцності селянської общини», тому її можна розглядати «не просто як освітній заклад, а як системний чинник відродження українського села» [7, с. 76].

Разом із тим, «хороша сільська школа» – явище, яке нині зустрічається не так часто, як хотілося б, тому для села все більш актуальною стає проблема доступності молоді до доброякісної освіти. З одного боку, Національна доктрина розвитку освіти у XXI сторіччі передбачає забезпечення рівного доступу всіх громадян України до доброякісної освіти, а з іншого, – можливості сільській молоді здобути таку освіту дещо обмежені. Зазначене, передусім, стосується шкільної освіти [6]. На цьому, зокрема, наголошено в тематичній державній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2004 року, де сказано: «Спостерігається суттєва різниця в рівні загальноосвітньої підготовки, яку отримують учні міських і сільських шкіл» [7, с. 84]. Зазначене пояснюють тим, що сільські школи, як і раніше, відчують значні утруднення в організації освітнього процесу, забезпеченні кадрами, матеріально-технічному обладнанні тощо. Чи не найбільше це стосується малокомплектних та малочисельних шкіл.

Аналіз досвіду роботи таких шкіл дозволив виявити в їхній діяльності численні недоліки. До них, зазвичай, відносять такі: рівень знань, які отримують учні, є нижчим, ніж в учнів міських поселень; нестача ресурсів (зокрема, матеріальних) і спілкування; відсутність належних санітарно-гігієнічних умов; брак або відсутність навчальних кабінетів, спортивних залів і майданчиків, а також відповідного обладнання; недостатнє кадрове забезпечення та, як наслідок, – збільшення навантаження на вчителів, які викладають по кілька навчальних дисциплін і можуть виконувати додаткові обов'язки (бібліотекаря, завгоспа тощо); низький інтелектуальний потенціал середовища, яке оточує заклад освіти; слабкий взаємозв'язок школи та інших соціальних інститутів селища, де знаходиться малокомплектна школа; відсутність належної координації з боку органів управління закладами освіти [2].

Водночас малокомплектні школи мають чимало переваг: невелика наповнюваність класів дозволяє вчителю зробити уроки більш інтенсивними та ефективними; учитель

має можливість приділити належну увагу всім учням відповідно до їхніх здібностей і потреб; діяльність кожного учня постійно перебуває під контролем учителя; проведення вчителем уроків одразу в 2-х класах (наприклад, у 1-му та 2-му) сприяє залученню учнів до співпраці, взаємодопомоги; особливості сільської місцевості дозволяють зробити навчання більш практичним, оскільки значну частину уроків можна провести безпосередньо на фермі, у полі чи в саду; у закладі освіти панує атмосфера, максимально наближена до сімейної, за умов якої всі (учні, їхні батьки, педагоги) не тільки все знають один про одного, а й постійно спілкуються між собою, співпереживають, підтримують; сприятлива атмосфера унеможливорює булінг або значно зменшує його вірогідність; розташування закладу в сільській місцевості, де проживають учні, забезпечує їхню безпеку при пересуванні між домом і школою та збільшує час, який відводиться на спілкування з родиною, на відпочинок, заняття улюбленими справами тощо [2].

Завдяки цим перевагам, а насамперед, – наближенню малокомплектних шкіл до домівок учнів (в основному, це діти молодшого шкільного віку), у багатьох країнах, наприклад, у Фінляндії, кількість таких закладів освіти є значною. Чимало малокомплектних та малочисельних шкіл і нині працюють в Україні, зокрема, як уже зазначалося вище, на Херсонщині (табл. 3).

Таблиця 3

Райони (міста) та об'єднані територіальні громади Херсонської області, у яких працюють заклади освіти з чисельністю до 100 учнів (станом на 2018-2019 н. р.)*

№ п/п	Назва району (міста), ОТГ	Всього ЗНЗ	Заклади до 100 учнів
1	2	3	4
1	Інтернати	16	5
2	м. Херсон	57	2
3	м. Нова Каховка	14	1
4	Білозерський р-н	19	2
5	Бериславський р-н	30	9
6	Великоолександрівський р-н	16	3
7	Великопететиський р-н	7	2
8	Верхньорогачицький р-н	7	4
9	Високопільський р-н	5	4
10	Генічеський р-н	25	8
11	Голопристанський р-н	18	6
12	Іванівський р-н	4	2
13	Каланчацький р-н	3	2
14	Каховський р-н	18	5
15	Нижньосірогоський р-н	14	9
16	Нововоронцовський р-н	14	8
17	Новотроїцький р-н	26	18
18	Олешківський р-н	13	4
19	Скадовський р-н	19	4
20	Асканія-Нова ОТГ	2	1
21	Борозенська ОТГ	3	2
22	Виноградівська ОТГ	4	1
23	Горностаївська ОТГ	9	5
24	Григорівська (Присиваська) ОТГ	4	2
25	Іванівська ОТГ	7	5
26	Каланчацька ОТГ	8	1
27	Костянтинівська ОТГ	5	4
28	Мирненська ОТГ	3	1
29	Тавричанська ОТГ	2	1

Продовж. табл. 3

1	2	3	4
30	Чулаківська ОТГ	2	1
31	Ювілейна ОТГ	4	1
Усього			123

* Із звітних матеріалів Департаменту освіти, науки та молоді Херсонської обласної державної адміністрації.

Отже, питання щодо ліквідації чи відродження малокомплектних та малочисельних шкіл на сьогодні залишається відкритим та дискусійним. Його можна вирішити лише шляхом проведення ретельного дослідження, зокрема пов'язаного з визначенням шляхів відродження українського села.

Порушена в статті проблема надважлива та потребує подальшого наукового пошуку, зокрема виявлення конструктивних ідей досвіду роботи вищезазначених шкіл у попередні історичні періоди.

Література:

1. Донченко К. Коли почнуть закривати школи у об'єднаних громадах. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3077950/koli_pochnut_zakrivati_shkoli_u_obdnanih_gromada_h.
2. Малокомплектная школа: плюсы и минусы. URL: <https://news.rambler.ru/education/39716458-malokomplektnaya-shkola-plyusy-i-minusy/>.
3. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування в галузі освіти (станом на 01.11.2018 р.). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/oporni-shkoli>.
4. Повний перелік опорних шкіл – Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua> «Новини» 2018/11/09opornikh-shkil-2018-2019-nr.
5. Прокопів Л. Динаміка розвитку сільських малочисельних шкіл гірського регіону Івано-Франківщини (2000–2016 рр.). *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 160–165.
6. Слюсаренко Н. В. І. Ткаченко та проблеми трудової підготовки учнів сільських шкіл України кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2008. Вип. 50, ч. 1. С. 53–57.
7. Стан та соціальний захист сільських дітей: тематична державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2004 р. / авт. кол.: Т. Ф. Алексеєнко [та ін.]; Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді. К., 2005. 250 с.
8. Трегубова Н. Н. О малокомплектных и малочисленных школах России: историко-теоретический аспект. *Социально-экономические явления и процессы*. 2015. Т. 10. № 9. С. 228–231.

Slyusarenko N. V.

UNGRADED AND SMALL-NUMBERED SCHOOLS IN UKRAINE: HISTORICAL ASPECT AND PRESENT TIME

The article analyzes the historical aspects of the problem and examines the current situation in modern Ukraine regarding the activity of rural ungraded and small-numbered schools. It has been stated that closing down the schools with a small number of pupils and creating so-called «supportive educational institutions», which make it possible to reduce budget expenditures for schools, are quite logical. However, the curtailment of the activities of ungraded schools, which mainly operate in small villages, can lead to the «extinction» of the latter.

Information about supportive schools that were functioning in Ukraine as at 01.11.2018 is provided in the article. It has been emphasized that many pupils who study in those schools are brought there in an organized manner, but there is a lack of school buses, and the roads for transportation of the pupils to the supportive schools are in a poor condition. As an example, information about the supportive educational institutions and their branches, which were functioning in Kherson region as at 01.10.2018 is given.

Attention is drawn to the fact that nowadays the problem of education of rural schoolchildren has started to go far beyond the educational sector, as the curtailment of rural ungraded and small-numbered schools can lead to the «extinction» of the village.

Disadvantages (pupils' level of knowledge is lower than that one the pupils in urban settlements have; lack of resources and communication; lack of proper sanitary and hygienic conditions; insufficient staffing; low intellectual potential of the environment surrounding educational institution; weak relationship of the school and other social institutes of the village, etc.) and benefits (low class availability; involvement of the pupils in cooperation, mutual assistance; practical nature of training; preventing bullying or decreasing its probability, etc.) that are available in the activities of such schools, have been characterized.

The need to increase attention to ungraded and small-numbered schools and to study their work experience in previous historical periods in details has been stated.

Key words: rural school, ungraded and small-numbered school, supportive school, disadvantages and benefits of ungraded and small-numbered school.

Дата надходження статті: «29» квітня 2019 р.

УДК 373.5.016:5(477)

Султанова Н. В.*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІВЧАТ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМАЦІЙ ШКІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті надано результати дослідження проблеми розвитку жіночої освіти в Україні в контексті реформаційних трансформацій в освіті в другій половині ХІХ – початку ХХ століття. Відповідно до провідних завдань дослідження автором схарактеризовано стан шкільної освіти в цей час, передумови реформаційних змін в освіті та їхні наслідки в Україні; описано мережу, розглянуто типи навчальних закладів, зокрема в яких дівчата могли здобути загальну початкову та середню освіту. Засвідчено динаміку процесу відкриття жіночих гімназій та прогімназій у навчальних округах, які знаходилися на теренах України. Розкрито зміст жіночої освіти в навчальних закладах країни, специфіку й напрямки навчання дівчат в установах здобуття середньої освіти впродовж досліджуваного періоду.

Установлено, що серед основних тенденцій розвитку жіночої освіти в цей час було поступове послаблення впливу церкви на діяльність навчальних закладів разом із посиленням уваги держави до гімназійної освіти; розробка нових форм і методів навчання жінок та залучення їх до професійної освіти; регламентування жіночої освіти документацією офіційного характеру (правилами, уставами, статутами, планами, положеннями, програмами тощо) та переважанням у процесі її розвитку більш світського контексту.

Автором описано мережу, розглянуто типи навчальних закладів в Україні в досліджувану добу, у тому числі – ті, у яких дівчата могли здобути загальну початкову та середню освіту. Засвідчено динаміку процесу відкриття жіночих гімназій та прогімназій у навчальних округах, які знаходилися на теренах України.

Особливу увагу в статті присвячено аналізу й висвітленню його результатів під час дослідження процесу реформування системи середньої освіти. Доведено, що трансформації, що відбувалися під час реформування школи, позначалися не лише на формі, але й на змісті підготовки дівчат, а отже, і на якості загальної навчальної діяльності закладів середньої освіти.

Ключові слова: освіта, жіноча освіта, підготовка дівчат, навчальні заклади для жінок, гімназії, реформа системи освіти, друга половина ХІХ – початок ХХ століття, історико-педагогічне дослідження.

*© Султанова Н. В.